

כי הדם הוא הנפש

אין בשר - אין דם

בספר דברים (י"ב, כז) נאמר:

ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח ה' א-להיך, ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' א-להיך והבשר תאכל.

התוספתא מביאה מחלוקת תנאים לגבי הבנת פסוק זה:¹

רבי יהושע אומר: הרי הוא אומר 'ועשית עולותיך הבשר והדם': **אם אין דם - אין בשר, אם אין בשר - אין דם.**

אמר לו רבי אליעזר: הרי הוא אומר 'ודם זבחיך ישפך על מזבח יי"א א-לוהיך': **אף על פי שאין הבשר.** ומה אני מקיים 'הבשר והדם'? - מקיש בשר לדם: מה דם בזריקה - אף בשר בזריקה...

לפי רבי יהושע, בשעת זריקת הדם צריך שיהיו אימורים כשרים להקטרה ובשר כשר לאכילה, וזריקת הדם תלויה בהקטרה ובאכילה בדיוק כמו שההקטרה והאכילה תלויות בזריקה. רבי אליעזר, לעומת זאת, סבור שהזריקה היא הפעולה בעלת המשקל המרכזי, ולדעתו אין הקטרת האימורים משפיעה עליה; אדרבה - הפסוק מלמדנו כי הזריקה מגדירה את אופן ביצוע מעשה ההקטרה.

1 תוספתא לזבחים פ"ד ה"ב. התוספתא מצוטטת בספרי (ראה פיסקה ע"ח), ובזבחים (קד). ונידוניית בסוגיית הגמרא בפסחים (עז-עח). כמו כן, דנה הגמרא במנחות (ט) בשיטת רבי יהושע.

דינו של רבי יהושע מחודש ביותר, שכן הקטרת האימורים ואכילת בשר אינן מעכבות את הכפרה! גמרא מפורשת היא ביחס להקטרת אימורים:²

והתניא: יצאו שירים³ והקטרת אימורין - שאין מעכבין את הכפרה.

כן לגבי אכילת בשר נאמר בגמרא בזבחים (כו:): שאינה מעכבת את הכפרה - בין בשר קדשים קלים ובין בשר קדשי קדשים. ממילא קשה: אם אכילת הבשר והקטרת האימורים אינן מעכבות את הכפרה, ונחשבות לשירי מצווה בלבד - מדוע הקרבן צריך להיות ראוי להן בשעת זריקת הדם?

רש"י מנסה להסביר את שיטת רבי יהושע ולפתור את הקשיים באופן הבא:⁴

זריקת דם אינה אלא להתיר אימורים למזבח ובשר לאדם, וכיון דאבדו שניהם - זריקה למה?

דברי רש"י אינם אלא דברי תימה: זריקת הדם באה בעיקרה כדי לכפר, והיא עיקר מצוות הקרבן! אף אם זריקה מתירה את הבשר - אין היתר הבשר סיבה לזריקה, אלא הוא תוצאה שלה, שלכאורה לא אמורה לעכב את עצם הפעולה.

כמו כן, רבי יהושע אמר את דבריו רק לכתחילה, אך גם לדעתו, אם בדיעבד נזרק הדם כשאין בשר כשר להקטרה - הבעלים מתכפרים (פסחים עז:). ואם כך, דברי רש"י קשים שבעתיים, שכן המטרה העיקרית של זריקת הדם, לדעתו, לא התקיימה, ולמרות זאת הזריקה כשרה. גם לפי רבי יהושע, אם כן, ישנה משמעות לזריקה שלא מתירה אימורים ובשר.

2 זבחים (לט:).

3 הכוונה פה היא לשירי המנחה - הנותר מהמנחה לאחר הקמיצה. נדון בהשוואה שבין שיריים במנחה לבין בשר הקרבנות בהמשך הפרק.

4 מנחות ט. ד"ה כחצי זית.

ראוי לבילה

אופציה אחרת להבנת דברי רבי יהושע עולה ממושג מעולם המנחות, שהגמרא עצמה מיישמת בתחומים נוספים:⁵

אמר רבי זירא: כל הראוי לבילה - אין בילה מעכבת בו, וכל שאינו ראוי לבילה - בילה מעכבת בו.

אף על פי שאין מעשה הבליה בפועל מעכב את הקטרת המנחה, עדיין המנחה צריכה להיות ראויה להיבלל כדי להיחשב מנחה כשרה. לדוגמה, הבאת מנחה בשיעור הגבוה משישים סאה אינה אפשרית, משום שלא ניתן לבלול אותה יחד עם לוג שמן.

אולי כך יש להסביר גם בשיטת רבי יהושע: אף על פי שאין הקטרת האימורים ואכילת הבשר מעכבות בקרבן - זה נכון רק במקרה שבשעת הזריקה היה הקרבן ראוי להקטרת אימורים ואכילת בשר, ולאחר מכן נפסל הבשר. אבל אם כבר בשעת זריקת הדם לא היה הקרבן ראוי לכך - הרי הוא כמי "שאינו ראוי לבילה", וממילא "בילה מעכבת בו". אמנם, על אף שההסבר אפשרי, הוא מעורר מספר בעיות, כפי שיתבאר.

א. הרמב"ם פוסק את דברי רבי יהושע להלכה באופן הבא:⁶

כל הזבחים של יחיד - בין שנטמא בשר והחלב קיים, בין שנטמא חלב והבשר קיים - זורק את הדם. נטמאו שניהן - לא יזרוק.

זאת אומרת - מספיק הכשר של אחד הגורמים כדי להתיר את הזריקה. אך דברים אלו קשים: אכילת הבשר והקטרת האימורים הם שני עניינים שונים ונפרדים, וקשה להבין מדוע ניתן להסתפק באחד הגורמים, כאשר שניהם מעכבים את הזריקה! איך ניתן לגשר על חסרון הקטרת האימורים על ידי היתר

5 מנחות קג:.

6 הלכות פסולי המוקדשין פ"א הל"ד.

אכילת הבשר? ואיך הקטרת האימורים יכולה להשלים את חסרון האכילה?
 כמו כן, ביחס לאכילת הבשר עצמה, יש לחלק בין אכילת בעלים בקדשים קלים לבין אכילת כהנים בקדשי קדשים: אלו הן שתי אכילות שונות במהותן, וקשה להבין איך אחת מהן תמלא את חסרון רעותה, אם שתיהן לעיכובא.
ב. כפי שראינו לעיל, הגמרא בפסחים (עז.) אומרת שריצוי הציץ מאפשר לזרוק את הדם בדיעבד כשאין בשר ראוי, גם לפי רבי יהושע (וכך פסק הרמב"ם להלכה בהמשך דבריו). אם נבין את דברי רבי יהושע על יסוד הדין של 'ראוי לביילה', או במקרה שלנו, 'ראוי להקטרה' ו'ראוי לאכילה' – הדין הזה אינו מובן, שכן ריצוי הציץ מאפשר רק את ריצוי הדם, אך אינו מכשיר אכילת בשר קודש טמא! וכך כותב רש"י במפורש:⁷

אבל נטמא בשר קודם זריקת דם - הציץ מרצה עליו להתיר דם לזריקה.

הציץ מרצה "להתיר דם לזריקה", ולא "להתיר בשר באכילה". אם כן, כל הקרבנות שנטמאו אינם ראויים לאכילה או להקטרה בטומאה,⁸ ולא ברור איך הציץ מפצה על הבעיה של 'אינו ראוי' לפי רבי יהושע.

הדם ושאר הקרבן

כדי להבין את דינו של רבי יהושע אנו נזקקים לפסוק מפרשת קדושים:⁹

כי נפש הבשר בדם הוא, ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם - כי הדם הוא בנפש יכפר.

7 פסחים טז: ד"ה על הדם.

8 חוץ מן הפסח, שכל עיקרו אינו אלא לאכילה, ולכן הותר באכילה בטומאה: "הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה, שלא בא מתחלתו אלא לאכילה" (משנה, פסחים פ"ז מ"ד), וכן פסק הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פ"ז ה"ח): "פסח שהקריבוהו בטומאה - הרי זה נאכל בטומאה, שמתחילתו לא בא אלא לאכילה".

9 ויקרא י"ז, יא.

נראה לומר בהבנת הפסוק, שזריקת הדם אינה מתייחסת לדם לבדו, אלא הדם כ'נפש הבהמה' מייצג את הבהמה כולה, וזריקתו נחשבת כאילו הבהמה כולה הוקרבה – כולל בשרה. למעשה זורקים רק את הדם על המזבח, אבל כיוון שהדם מגלם בתוכו את "נפש הבשר" כלשון הפסוק, הרי שכל הבשר מוגש לה' במעשה זריקת הדם.

רבי יהושע מבין מהפסוק "ועשית עולותיך הבשר והדם", שבעצם גם הבשר הוא חלק חיוני וחשוב בתהליך הקרבת הקרבן: לדעתו חייבים להקריב את הקרבן כיחידה אחת. מעשה ההקרבה אמנם נעשה בפועל בדם לבדו, אבל הוא מייצג גם את הבשר. במידה ולא נשאר מהבהמה בשר הכשר להקרבה – הרי שהדם אינו יכול לייצג את הבהמה כולה, ונפסל.

מעתה, ניתן להבין בפשטות את דין ריצוי ציץ בדיעבד: אמנם הבשר אינו עומד לאכילה באופן מעשי, אבל מצד אחד, האכילה עצמה אינה מעכבת, ומצד שני, הציץ מרצה על העולין, כך שבדיעבד הבשר נחשב כאילו הוקרב באופן ייצוגי יחד עם הדם.

חידושנו מורכב משני יסודות:

1. הדם הוא הנפש.

2. כיוון שהדם הוא הנפש, הריהו מייצג בתוכו את הבהמה כולה כיחידה אחת. זריקתו עם הבהמה כולה – כולל הבשר המיועד לאכילה והאימורים – נחשבת כהקרבה על גבי המזבח.

בדברינו הבאים ננסה להוכיח, להסביר ולפרט יותר את היסודות הללו.

דם הנפש

בתורת כהנים נידונים הפסוקים העוסקים בקבלת הדם:¹⁰

‘מדם הפר’: מדם הנפש; לא מדם הבשר ולא מדם התמצית.

עצם הדרישה לקבל מ’דם הנפש’ מבססת במידה מסוימת את הצעתנו. לתהליך הזריקה נדרש דם הקשור לישות המהותית של הבהמה, ל’נפש’ שלה, שיוכל גם לייצגה.

מעבר לזה, הראב”ד בפירושו לתורת כהנים שם מפרט יותר את יסוד הדרשה:

פירוש: מדכתיב ‘הפר’ - משמע: עיקרו של פר, כדרשי’ בעלמא ‘העולה’: עולה ראשונה.

הראב”ד טוען שדין דם הנפש אינו חלק מהגדרת הדם הנדרש לזריקה בחפצא,¹¹ אלא נובע מיחס הדם לקרבן כולו: הדם הוא עיקר הפר, וכיוון שהתורה כתבה

10 תורת כהנים, דבורא דחובה, פרשה ג’ פרק ג’.

11 בהלכות מאכלות אסורות (פ”ו ה”ג) פוסק הרמב”ם שחייבים כרת רק על דם קילוח, שהוא “הדם שהנפש יוצאה בו”, ומשמע שדם הנפש הוא גדר הלכתי. אמנם הביטוי בו משתמש הרמב”ם שונה מהביטוי בו משתמשת התורה כהנים: “הדם שהנפש יוצאה בו”, ולא ‘דם הנפש’ שם; יש מקום לדון אם ישנו שוני בין שתי ההגדרות. סוגיית הגמרא בפסחים (טז:) משתמשת בביטוי “דם שהנפש יוצאה בו” לגבי זריקת הדם, ונוקטת שכך מגדירים את מושג ה’דם’ בתורה. הסוגיה מתבססת על הגדרה זו כדי להפקיע דין הכשר משקין מדם שאינו דם הנפש, ובפשטות דין זה אינו תלוי בנפש הבהמה אלא בהגדרת ‘שם דם’.

בסופו של דבר גדרי ‘דם הנפש’ מופיעים בשלוש הלכות שונות: (1) זריקה על המזבח; (2) כרת על אכילת דם; (3) הכשר טומאת אוכלין. במידה ונבין כי דם הנפש הוא הגדרת הדם עליו מדברת התורה - סביר שלא יהיה פער הלכתי בין התחומים השונים. אך אם נבין כדברי הראב”ה, שהצורך ב’דם הנפש’ בזריקה הוא בגלל זיקת הדם ל’נפש’ הבהמה וייצוגה - סביר יהיה לחלק בין התחומים השונים, במיוחד לגבי הכשר טומאת אוכלין. הדבר צריך תלמוד, ואכמ”ל.

לקחת מהפר, הכוונה היא לעיקרו של פר - דם הנפש. דברי הראב"ד משתלבים היטב עם גישתנו לגבי תפקיד הדם וזריקתו.

קבלת הדם

המשנה בזבחים (פ"ב מ"א) מלמדת כי דם שנשפך על רצפת העזרה פסול:

נשפך על הרצפה ואסור - פ109 - פ109.

סוגיית הגמרא (כה.) מביאה לכך מקור - המופיע לראשונה בהמשך דברי התורה כהנים דלעיל - מן הפסוק ממנו למדנו את דין דם הנפש בזריקה: "מדם הפר - מהפר יקבלנו", ומבאר רש"י שם:

מהפר יקבלנו - שאם נשפך מן הצואר על הרצפה ואסור - פ109 - פ109.

הרמב"ם פוסק דין זה להלכה לכתחילה:¹²

וצריך להתכוין לקבל כל הדם. כיצד הוא עושה? אוחז הסימנים בידו, ומוציאן עם הורדין לתוך המזרק, ושוחט שנים או רוב שנים כדי שיתקבל הדם כולו בכלי, ומגביה הסכין למעלה כדי שלא ירד הדם מעליה אלא מן הצואר.

מכאן עולים מספר דינים בקבלת הדם, המתיישבים היטב עם הצעתנו - כי הדם בתהליך ההקרבה אינו עומד לכבוד, אלא מייצג את הבהמה כולה, ואף מבליטים ומדגישים טענה זו:

1. לכתחילה על הכהן לקבל את כל דם הבהמה (אמנם דין זה אינו לעיכובא).¹³

12 הלכות מעשה הקרבנות פ"ד ה"ח.

13 צריך עיון כיצד יש לנהוג בהמות הגדולות, כמו פרים: האם לכתחילה יש לקבל את הדם בכלי ענק - שאותו יש להחזיק רק ביד ימין, כדין עבודה, או שניתן לקבל את הדם במספר כלים?

2. על הכהן לקבל את הדם מצוואר הבהמה.

3. יש להכניס את הוורידים של הבהמה לתוך כלי הקיבול.¹⁴

הדם והבשר

קיימים מספר דינים, שאף אם ניתן להבינם בדרכים אחרות, הם מובנים ביותר ואף מתבקשים לאור הבנתנו את אופיו של הדם הנזרק כייצוג הבהמה כולה.

זריקת הדם מתירה את הבשר באכילה.¹⁵ ניתן להבין שכיוון שעיקר הרצאת הקרבן והכפרה באמצעותו כבר התבצעו, הרי שמעתי גם השימוש בקרבן – באכילת מזבח ובאכילת אדם – הותר, ואין כל קושי בהבנה כזו. לאור דברינו ניתן להעמיק את ההבנה בהיתר זה, ולהציע כי היתר הבשר והאימורים נובע מכך שהם כביכול כבר הוקרבו על המזבח – שהרי הם באים לידי ביטוי באמצעות הדם – וממילא מעתה ניתן להשתמש בהם גם להדיוט.

אם נבין כהצעתנו השניה, ניתן יהיה להבין שני דינים נוספים.

א. הגמרא בזבחים (כח:) מסבירה, כי כדי להתחייב בכרת על קרבן שהתפגל צריך שייזרק הדם:

'לא ירצה': כהרצאת כשר - כן הרצאת 109: ומה הרצאת כשר - עד שיקריבו

14 יש לעמוד על אופי הכנסת הוורידים: בשחיטת חולין הוורידים אינם חלק ממעשה השחיטה, והגמרא בחולין (כח:) נוקטת "מנקבן בקוץ" (אפילו בקוץ). בשחיטת קדשים, לעומת זאת, הגמרא אומרת ש"לדם הוא צריך" (חולין לג.), ומרבית דם הנפש יוצא מהוורידים. למרות זאת - הוורידים אינם מהווים חלק עקרוני ממעשה השחיטה, וצריך עיון גדול בסיבת הדבר. יעויין בעיון 'שחיטת חולין וקדשים' (עמ' 282).

15 יעויין בדברים (י"ב, כז): "ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' א-לוהיך, והבשר תאכל", בדברי הגמרא בפסחים (עז:), ברש"י ביומא (ס. ד"ה בין לאדם) ובפירוש המשניות לרמב"ם (זבחים פ"ד מ"ג).

כל מתיריו, אף הרצאת פסול - עד שיקרבו כל מתיריו.

מתיר האכילה בקרבן כשה, כאמור, הוא זריקת הדם - וממילא גם המחייב על אכילה בקרבן מפוגל הוא זריקת הדם. הדרישה הזו לא מובנת: בכל מקרה בפוגל אין ריצוי ואין כפרה, ואיזו משמעות יש ל'הרצאת פסול'?

לפי דברינו נראה להסביר כי פיגול הוא עדיין קרבן, אבל קרבן רע. יש פסולי המוקדשין שאיסור אכילתם נובע מהוצאתם ממערכת הקרבנות, והם אינם מוגדרים כקרבן כלל: אלו נפסלו בשלבים שונים של ההקרבה ומסיבות שונות, והם אסורים - אבל מחמת פסילתם המוחלטת מתהליך ההקרבה. פיגול, לעומת זאת, הוא קרבן שעבר תהליך הקרבה מלא, אלא שנתפגל. וכך - למרות שאין בזריקת הדם בקרבן מפוגל שום קיום של הקרבה - ואין בה ריצוי או כפרה בפועל - בכל זאת הדם מייצג את כל הבהמה, וכאילו הבשר כולו הוקרב בצורה מגואלת, ונדחה על ידי הקב"ה. ממילא מובן מדוע נקבע חיוב כרת בפוגל על פי 'הרצאת פסול': הכוונה היא שבזריקת הדם נחשב הדבר כאילו הבהמה כולה הוקרבה בפסול ונדחתה.

ב. מיקוד דין הפיגול בזריקת הדם, מקבל משנה תוקף לפי הצעתנו. פיגול משמעותו שאדם חושב בשעת הזריקה שיאכל את בשר הקרבן או יקטיר את אמוריו לאחר הזמן הקבוע להם. אבל הדבר תמוה: מה לאכילת בשר והקטרת אימורים ולזריקת הדם? ועוד: האכילה וההקטרה הן שיירי מצווה, ואינן מעכבות את הכפרה, המושגת על ידי זריקת הדם - ומדוע שתפסולנה את הזריקה?

אפשר כמובן, לקבל את העובדה שמקור הדין בגזירת הכתוב; אבל לדידן, ניתן אף להבין את ההיגיון העומד מאחוריו: זריקת הדם כוללת בתוכה מבחינה מהותית גם את הבשר ואת האימורים, ואם כן מחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו העוסקת בבשר ובאימורים, משפיעה על חלק הבשר והאימורים שבדם הנזרק ומגדירה אותו, וממילא בכוח מחשבה כזו לפגל.¹⁶

16 אמנם דין פיגול חל על כל מיני מתירים וניתרים, כמו קומץ ושיריים, וגם בפעולת השחיטה במחשבה לזרוק חוץ לזמנו. הבנת הלכות אלו קצת קשה לדברינו, שהרי אין כלל שייכות

שלא במקומו כמקומו דמי

המשנה בזבחים (פ"ב מ"א) מלמדת אותנו על הדיוק הנדרש במקום זריקת הדם:

נתנו על גבי הכבש שלא כנגד היסוד, נתן את הניתנין למטה למעלן ואת הניתנין למעלן למטון, ואת הניתנין בפנים בחוץ ואת הניתנין בחוץ בפנים - **פסול, ואין בו כרת.**

דין המשנה מובן למדי: בהלכות רבות במקדש קיימות דרישות ייחודיות לגבי מקום מיוחד המזומן לפעולה מסוימת - כך לדוגמא, "קדשי קדשים שחיטתן בצפון"¹⁷ ועוד. גם בזריקה, מעבר לעצם מעשה הזריקה על המזבח, קיימת הלכה לגבי מקום הזריקה: ישנם מקומות על המזבח שאינם ראויים כלל לזריקת הדם, כמו הכבש, ובמספר קרבנות קיימות מגבלות יותר ייחודיות, כמו זריקה דווקא בחלקו העליון או התחתון של קיר המזבח. המשנה מלמדת כי אם עבר על אחת מהדרישות הללו - הבשר פסול, ואם חשב מחשבת פיגול בנוגע לזריקה כזו - אינו חייב כרת על מחשבתו. הלכה זו מובנת: כשזורקים במקום הלא נכון - כאילו לא נזרק הדם כלל, וממילא לא היה ריצוי - לא כזה שיכשיר את הבשר באכילה במחשבה נכונה, ולא כזה שיחייב כרת במחשבת הפיגול.

עם זאת, בסוגיית הגמרא על משנה זו (כו:) בא שמואל ומחדש חידוש גדול:

אמר שמואל: '**פסול - בשר, אבל בעלים - נתכפרו**; מאי טעמא? דאמר קרא 'ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר': כיון שהגיע דם למזבח - נתכפרו בעלים. אי הכי, בשר נמי! אמר קרא: 'לכפר': לכפרה נתתיו, ולא לדבר אחר.

שמואל מחדש כי כל הדינים שהזכרנו לעיל אינם מעכבים את הכפרה, ובמידה והגיע הדם למקום שחלה עליו קדושת מזבח - הבעלים התכפרו. אמנם זריקה

של הפעולה המאוחרת בפעולה המוקדמת. יעויין בהמשך דברינו, בדיון אודות יישום דברי רבי יהושע במנחות.

17 משנה, זבחים פ"ה מ"א.

כזו נחותה מזריקה רגילה; עובדה זו באה לידי ביטוי מעשי בשני דינים:

1. הבשר לא נותר באכילה, ולכן נחשב ל'פסול'.
2. הזריקה אינה מובילה ל'ריצוי', ולכן אם חשב בשעת השחיטה מחשבת פיגול – אין חיוב כרת על אכילת בשר הקרבן.

לכאורה שתי אפשרויות אלטרנטיביות הרבה יותר סבירות:

1. זריקה שלא במקומו אינה נחשבת זריקה כלל – גם לא לעניין כפרת הבעלים, ומקום הזריקה הנדרש בתורה הוא עניין עקרוני ומהותי לזריקה.
2. דרישות המקום בזריקה הן לכתחילה בלבד, ובדיעבד הזריקה כשרה לחלוטין גם אם לא זרק במקומו.

מה משמעות הפשרה שמציע שמואל, ולפיה הזריקה מועילה לכפרת הבעלים, אבל לגבי הבשר – הן לגבי היתר אכילתו, הן לגבי חיוב כרת על אכילתו בפיגול – אין הזריקה מועילה?

נראה ששמואל סובר שבזריקה כזו יש משום מעשה זריקה של הדם לבדו: בכל מקום שיש לו קדושת מזבח, אפילו שלא במקומו – יש קיום של מעשה זריקה בדם עצמו. אבל כיוון שלא נזרק הדם במקומו – אין בכוחו לייצג את כלל הבהמה ובשרה,¹⁸ וממילא הבשר לא נחשב כאילו הוקרב ולא הותר באכילה, וכן האימורים לא הותרו להקטרה.¹⁹ העובדה שהדם לא נזרק במקומו היא גם

18 מבחינת הסברה כשלעצמה ניתן היה לומר גם להיפך, אלא שהתאמת ההבחנה לדינו של שמואל מוליכה לכיוון זה. באופן כללי הבחנות למדניות עשויות לנבוע מהיגיון טהור מבלי שנדרשות ליישב קושי מסוים, ואף עשויות לנבוע מאילוצי הסוגיות, כאשר ההבחנה מסבירה הלכות מוקשות. במצב האחרון יש להשתדל להבין את ההיגיון הפנימי שבסברה במלואו, אך אם לא ניתן לעשות זאת – לעיתים עלינו להסתפק בכך.

19 בזבחים (כזו): מובאת ברייתא בה מפורש שהניתנין למעלה שנתנן למטה וכו' - אין אימורים עולים לכתחילה. יעויין ב'שהם וישפה' בהלכות פסולי המוקדשין (פ"ב ה"א), שדייק כך מדברי הגמרא.

הסיבה לכך שזריקה זו לא נחשבת כמתיר לעניין פיגול; חלק הבשר שבדם לא עלה על המזבח בזריקה שלא במקומו, המועילה אך ורק לכפרה בשל זריקת הדם כשלעצמו.²⁰

הסבר זה אפשרי בהנחה שלצורך השגת כפרה מינימלית מספיק מעשה זריקה לבד, בלא כל המשמעות הנלוות אליו. תופעה דומה קיימת ביחס למספר הזריקות: למרות שחטאת טעונה ארבע מתנות – יצא ידי חובה בדיעבד במתנה אחת בלבד, וכן פר ושעיר של יום הכיפורים – רק מתנה אחת מהן מעכבת, וזאת למרות שכדי להגיע למימוש מלא של כל קרבן נדרשות כמובן כל הזריקות במניינן ובמקומן.²¹

בגמרא במנחות (יב:) מופיע מקרה מקביל:

איבעיא להו: לדברי האומר 'שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה - מקטיר קומץ עליהן, וקיימא לן דאותן שירים אסורים באכילה - מהו דתייהי להו הקטרה למיקבעינהו בפיגול ולפקינהו מידי מעילה? אמר רב הונא... חסרון דפסולא דגופיה הוא - לא מהני ליה הקטרה.

לפי רב הונא, אם שיירי המנחה חסרו בין הקמיצה להקטרת הקומץ – ונאסרו בכך באכילה – עדיין על הכהן להקטיר את הקומץ והבעלים מתכפר בכך. זאת, למרות שכאמור, הקטרה כזו אינה מתירה את השיריים, ואף אינה נחשבת הרצאת פסול לעניין פיגול בשיריים ואינה מתירה את איסור המעילה בשיריים. נעיר, כי בהמשך הסוגיה מובאת גם דעת רבא החולק על כך.²²

20 יש מקום להתלבט ביחס לדינים אחרים בהם הליקוי הוא מצד ייצוג הבהמה, למשל - האם גם בזריקת דם שאינו דם הנפש תחול הכפרה ללא היתר הבשר? לא שמענו על מקרים כאלו מלבד בזריקה שלא במקומו. אולי יש לחלק בין חסרון בייצוג הבהמה מצד מעשה הזריקה לבין חסרון בייצוג הבהמה מצד החפצא של הדם, והדבר צריך תלמוד.

21 ארבע מתנות לכתחילה - משנה, זבחים פ"ה מ"ג; אחת בדיעבד - שם, פ"ד מ"א.

22 הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין (פ"ז ה"א), פוסק שזוהי איבעיא דלא איפשיטא: "שירים שחסרו... והקטיר הקומץ... הרי זה ספק אם נקבעו לפיגול... או לא נקבעו."

ייתכן והקומץ במנחות מתפקד כדם בזבחים – מצד אחד יש לו תפקיד עצמאי של כפרה, ומצד שני הוא מייצג את כלל המנחה בעלותו על גבי המזבח, ובכך מתיר את השיריים באכילה כאילו הם עצמם הוקרבו לה'. בהמשך נעסוק בהשוואה זו בין הקטרת הקומץ לזריקת הדם במפורט, אבל כרגע נראה שהיא מתחזקת לאור המצב הדומה בשניהם כאשר יש חיסרון בפן הייצוגי: כאשר השיריים חסרים וכאשר הדם נזרק שלא במקומו – השיריים והבשר אינם מותרים ואין חיוב כרת על אכילתם בפיגול, למרות שהקומץ והדם הביאו לידי כפרת בעלים.

מנחות ולחם הפנים

ישנן הקבלות רבות בין הקרבת זבחים להקרבת מנחות.²³ התהליך הרגיל במנחות הוא לקיחת הקומץ מהמנחה על ידי הכהן, הנחתו בכלי שרת והקטרתו על גבי המזבח – תהליך המתיר את השיריים באכילה. האם היחס בין הדם לבשר בזבחים דומה ליחס בין הקומץ לשיריים במנחות? האם יש ליישם את דינו של רבי יהושע "אם אין בשר – אין דם" גם לגבי מנחות: "אם אין שיריים – אין קומץ"?

התוספתא מתייחסת במפורש למקרים כאלו במנחות:²⁴

אמר רבי יוסי: רואה אני את דברי רבי אליעזר שאמר 'אם אין קומץ - אין שירים, אף על פי שאין שירים - יש קומץ', מדברי רבי יהושע, שאמר 'אם אין קומץ - אין שירים, אם אין שירים - אין קומץ'.

בגמרא בפסחים (ז:) מובא שרבי יוסי מסכים עם רבי אליעזר רק במנחות, למרות שבזבחים פוסק רבי יוסי כרבי יהושע. קיימות, אם כן, שלוש דעות

23 יעוין במעילה (ג): "וקמיצה היינו שחיטה!", ובפירוש המשניות לרמב"ם על מנחות (תחילת פ"א ותחילת פ"ב): "העמיד קמיצת המנחה במקום שחיטת הקרבנות"; "כבר הזכרנו שהקומץ והלבונה כמו האמורין מן הזבח".

24 תוספתא למנחות פ"ד ה"ה; דברים דומים מובאים גם בפסחים (ז:).

בתנאים במקרה בו נפסלו או אבדו בשר הזבח ושיירי המנחה:

1. לפי רבי אליעזר זורקים את הדם בזבח, ומקטירים את הקומץ במנחה.
 2. רבי יהושע סבור שאין זורקים את הדם בזבח, ואין מקטירים את הקומץ במנחה.
 3. רבי יוסי נוקט בשיטת ביניים, ולדעתו אין זורקים את הדם בזבח כרבי יהושע, אך במנחה מקטירים את הקומץ.
- כדי לנתח את נקודות המחלוקת בין התנאים ואת יסודות ההשוואה לזריקת הדם, כדאי לפנות למקום נוסף בו הגמרא (מנחות ט.) מיישמת את מחלוקת רבי יהושע ורבי אליעזר ביחס למנחות:

שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה - רבי יוחנן אמר: מקטיר קומץ עליהן. וריש לקיש אמר: אין מקטיר קומץ עליהן.
 אליבא דרבי אליעזר - כולי עלמא לא פליגי. כי פליגי - אליבא דרבי יהושע...
 ומאן דמכשר: עד כאן לא אמר רבי יהושע התם - אלא דלא אישתייה, אבל היכא דאישתייר - אפילו רבי יהושע מודה ליה.

קיימת, אם כן, מחלוקת בנוגע ליחס למנחות בדברי רבי יהושע:

1. רבי יוחנן סבור שיש השוואה מלאה בין זבחים למנחות: להבנתו, פסל רבי יהושע את זריקת הדם רק בקרבן שכל בשרו נפסל או אבד, ובהתאמה - פסל את הקטרת הקומץ רק במנחה שכל שייריה נפסלו או אבדו, אבל במידה ויש כזית בשר או קצת²⁵ מהשיירים - אפשר לדעתו לזרוק את הדם ולהקטיר את הקומץ.
2. ריש לקיש מיישם את עמדת רבי יהושע לחומרא במנחות: לדעתו, בזבחים

25 הגרי"ז בשיעוריו על מסכת מנחות (ט.) דייק מהגמרא שם ומהרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין (פי"א ה"כ) שאין צורך בשיעור כזית בשיירי מנחה, אלא מספיק כל שהוא, והדבר צריך תלמוד.

ניתן לזרוק את הדם אפילו אם אבד רוב הבשר ונשאר רק כזית ממנו, בעוד שבמנחות, אפילו אם חסר מעט מהשיריים, לא מקטירים את הקומץ.

ייתכן, באופן פרדוכסלי, שהשוני העקרוני הקיים בין מנחות לזבחים הוא שמביא את רבי יוסי להקל במנחות והוא שמביא את ריש לקיש דווקא להחמיר בהן: הקומץ והשיריים הם מין אחד – המנחה בכללה שמתוכה 'נבחר' קומץ לעלות על גבי המזבח. לעומת זאת, בזבחים החלוקה בין דם לבשר היא טבעית, והדם הוא שנועד לזריקה ולא הבשר.

רבי יוסי מבין בשיטת רבי יהושע כי הבדל זה יוצר פער באופי הייצוג שבדם ובקומץ: בעוד הקומץ מייצג את המנחה בשל היותו חלק מהותי ממנה, הרי שהדם מייצג את הבשר רק מכח החיוב להקריב את הבשר כולו, ונדרש חידוש הפסוק ש"הדם הוא הנפש" כדי להגדיר את מעמדו הייצוגי של הדם. ממילא, אם אין הדם מייצג בפועל את הבשר – כיוון שהבשר נפסל או אבד – חסר מרכיב חיוני בהקרבת הקרבן ואין טעם בזריקת הדם. הקומץ, כאמור, מייצג באופן טבעי את המנחה כולה, ואף אם חסרו השיריים – עדיין המנחה בעיניה עומדת, בקומץ, וניתן להקטירו.²⁶

לעומת הבנת רבי יוסי, רבי יהושע עצמו מחמיר הן בזבחים והן במנחות, וסבור שגם לצורך הקטרת הקומץ נדרש קיומם של השיריים. ריש לקיש, כאמור, מבין שיש להחמיר במנחות יותר מאשר בזבחים, ואף אם חסר קצת מהשיריים – המנחה כולה נפסלת, ולא ניתן להקטיר יותר את הקומץ. אם כן, עלינו להסביר את הפער הקיים בין מנחות לזבחים.

נראה כי ריש לקיש מקבל את ההנחות שהנחנו בשיטת רבי יוסי, אלא שמתוכן הגיע דווקא למסקנה ההפוכה: אכן, הזיקה במנחות בין הקומץ לשיריים איתנה מהזיקה שבין הדם לבשר בזבחים, אך בדיוק בשל כך היא גם דורשת יותר. ריש

26 יש לציין כי זה נכון רק במידה והקומץ אכן ייצג מתישהו בעבר את המנחה כולה, אך אם חסרה המנחה לפני הקמיצה – לית מאן דפליג שקומץ כזה אינו קרב, ונחלקו האמוראים אם יש למנחה כזו תקנה בתוספת סולת או שאין לה תקנה (מנחות ט).

לקיש מתמקד באופי הזיקה, ולא בשאלה האם קיימת זיקה או לא. העובדה שהשיריים והקומץ עשויים מאותו החומר מובילה לקשר הדוק ביניהם; ממילא, באופן טבעי, הקומץ המוקרב מייצג את שאר המנחה. לפני הקמיצה עמדה המנחה כולה להקטרה באופן ממשי (עד לבחירת החלק המייצג – הקמיצה), ואכן, מנחת כהן מוקטרת כולה בפועל!²⁷ הקטרת הקומץ צריכה להשלים את התהליך ולייצג הקטרה של החלקים שלמעשה אינם מוקרבים. זאת לעומת הבשר, שלעולם איננו עומד לזריקה על המזבח כדם, ובסופו של דבר הדם איננו באמת בשר, ולכן הזיקה ביניהם היא מלאכותית ונובעת מחידוש התורה. אולם הזיקה נובעת הוא המעמד המיוחד שהעניקה התורה לדם כמייצג של הבשר, ולכן אין הכרח בקיום ממשי של כל הבשר בזמן זריקת הדם.

על פניו, שיטתו של רבי יוחנן פשוטה יותר: הוא עורך השוואה מלאה בין זבח למנחה. בזבח – אם נשאר כזית בשר אזי הדם נזרק, ובמקביל במנחה – אם נשאר קצת מהשיריים, הקומץ מוקטר. ההשוואה תקפה, אם כן, לגבי הקטרת הקומץ, אך מה לגבי מעמד השיריים?

מהמשך הסוגיה שם עולה כי גם לפי רבי יוחנן חמורות מנחות מזבחים, בדיוק בשאלת השיריים:

לדברי האומר שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה מקטיר קומץ עליהן - אותן שירים מה הן באכילה? אמר זעירי: אמר קרא 'והותרת': ולא הותרת סן הותרת; ורבי ינאי אמר: 'מהמנחה': מנחה שהיתה כבר.

זעירי בביורו אוסר את השיריים באכילה, בעוד דברי רבי ינאי סתומים. רש"י שם (ד"ה שהיתה כבר) מביא דעה אחת שרבי ינאי מסכים עם דינו של זעירי וחולק

27 יעויין בעיון 'בעלות בקרבנות ציבור' (עמ' 143) בו דנו אם מנחת כהן היא סוג אחר של מנחה, או רק וריאציה שונה של מנחה רגילה, ובתהליך הקרבתה קיימים שינויים טכניים בלבד. אם נבין כאופציה השניה - הרי בדינו הוכחה מסוימת למעמד השיריים לענייננו: יש שיריים במנחת כהן, אלא שהם גם מוקטרים בפועל, ולא שאין בכלל שיריים.

רק על מקור הדין, ודעה נוספת לפיה השיריים גם מותרים באכילה לאחר ההקטרה לדעת רבי ינאי.

התוספתא קובעת באופן חד משמעי כזעירי:²⁸

שירים שחסרו עד שלא קרב הקומץ - 109ולין.

נראה שיש פסול חדש של 'שיריים חסרות', כעין פסול בעל מום בזבח: "נותרת, ולא נותרת מן הנותרת" בלשונו של זעירי. מבחינה פרדוקסלית, העובדה שהשיריים הם כמות מסוימת של חומר, ואין יחידה המוגדרת כשיריים - בניגוד לבהמה - מחייבת את השמירה על שלימות הכמות הזו: זהותם כשיריים נקבעת מהיותם 'נותרת' מן הקומץ, ואם אבדו חלק קטן מאותה יחידה - יש בכך פגיעה בכשרותם, בשונה מבשר קרבן שזהותו מוגדרת בצורה עצמאית, וגם כאשר יש פגיעה בחלק מהבשר, זהות זו לא נפגעה.

כיוון אחר ניתן להעלות בעקבות הסוגיה במנחות (שם), המעלה שהמקור לפסול את הקטרת הקומץ במנחה שחסרו שייריה נלמד מן הפסוק "והרים הכהן מן המנחה... והקטיר" - משמע שהקומץ צריך להיות חלק מיחידה גדולה יותר, שהיא המנחה. רש"י ביומא מרחיב את הפסול גם לשיריים עצמם,²⁹ ואם כן השיריים אינם נפסלים מצד חסרון בהגדרתם כשיריים, אלא מצד חסרון היחידה הגדולה של המנחה.

ייתכן ושתי ההבנות הללו תלויות במחלוקת אמוראים בגמרא במנחות (יב):

איבעיא להו: לדברי האומר 'שירים שחסרו בין קמיצה להקטרה - מקטיר קומץ עליהן, וקיימא לן דאותן שירים אסורים באכילה - מהו דתיהני להו הקטרה למיקבעינהו בפיגול ולפקינהו מידי מעילה?

28 תוספתא למנחות פ"ד ה"ז.

29 רש"י, סז: ד"ה אין מקטירין.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים, אשר נראה כי מתמקדת באופי פסול השיריים שחסרו אחרי הקמיצה. בסוגיה שם עולות שתי אפשרויות עקרוניות:

1. השיריים אסורים באכילה, אבל הקטרת הקומץ מחילה חיוב כרת על אכילתם בפיגול ומפקיעה מהם את איסור המעילה.

נראה כי לשיטה זו החיסרון בשיריים מהווה פסול ואיסור אכילה בהם, אבל תוצאת הקטרת הקומץ עדיין חלה עליהם, והם נחשבים כאילו הוקטרו. לפי דעה זו מובן למה מקטירים לכתחילה את הקומץ: תוצאת הקטרת הקומץ חלה על השיריים לדינים מסוימים, למרות שאינה מתירה אותם לאכילת כהנים. זהו פסול חיצוני הנוגע לשימוש בשיריים, ולא פסול הנוגע למנחה כולה.

2. הקטרת הקומץ לא משפיעה כלל על השיריים, ולא משנה את מצבם משום בחינה – הם נותרים באיסור אכילתם, באיסור המעילה בהם, ואין חיוב כרת על אכילתם בפיגול גם לאחר ההקטרה.

לפי ההבנה הזאת קשה להבין לשם מה מקטירים בכלל את הקומץ? אילו רבי יוחנן היה מקבל את עמדת רבי אליעזר – ההקטרה היתה מובנת, שכן למרות שהשיריים פסולים ואין הקטרת הקומץ חלה עליהם, מקטירים את הקומץ כדי להשיג כפרה – כמו במקרה בו אבדו השיריים לחלוטין. אבל למעשה, מקבל רבי יוחנן את עמדת רבי יהושע במנחות, ואם השיריים אבדו לגמרי – אינו מקטיר את הקומץ כלל! זאת, למרות שלשיטתו, גם כאשר חסרו השיריים ונותר מהם קצת, הקומץ אינו משפיע עליהם כלל. ממילא קשה להבין מה היתרון של שיריים שחסרו מקצתם על פני שיריים שחסרו כולם! מה המשמעות של הקטרה כזו, שאינה מועילה לשום דבר?

נראה שיש לומר, שאין הקומץ מייצג את השיריים כלל, אלא הוא נחשב כ'חלק מן המנחה' – אם המנחה היתה שלימה בשעת הקמיצה ונותר ממנה משהו בשעת ההקטרה, הקומץ יכול להיחשב כחלק מן המנחה, למרות שהשיריים עצמם אינם כלולים בהקרבה. אך במקרה שאין שיריים כלל, הקומץ הוא כל המנחה, ואינו מוגדר כ'חלק מן המנחה'. זהו פסול עצמאי בקומץ, הנובע מיחסו למנחה

כולה. הקומץ צריך להיבחר מתוך השיריים, שהם המצע ממנו הוא מופרד.

מעתה, עלינו להתלבט מה הדין בזבחים: האם הבשר נועד רק כדי להגדיר את הדם כ'חלק מן הקרבן', כסברה השניה שהצענו בהבנת היחס בין השיריים לקומץ, או שמא הבשר עומד כשלעצמו, וקיומו נדרש באופן עצמאי בשעת מעשה זריקת הדם, וכסברה הראשונה שהצענו לעיל?

ייתכן וסביב זה נסוב הדיון בירושלמי ביומא (פ"ו ה"ז):

פרים הנשרפין ושעירין הנשרפין... רבי שמיי בעי: אבדו האימורין - מהו לזרוק את הדם על הבשר? ולא שמיע.

כפי שראינו בשיטת רבי יהושע, מספיקה נוכחות בשר או אימורים כדי לזרוק את הדם, אף על פי שתפקידיהם של הבשר ושל האימורים שונים: האימורים נועדו לאכילת מזבח, בעוד הבשר נועד לאכילת אדם. רבי שמיי מתלבט בנוגע לבשר קרבנות הנשרפין בחוץ, שאינו נאכל לא באכילת אדם ולא באכילת מזבח: האם העובדה שישנו בשר העומד לשריפה בחוץ מאפשרת את זריקת הדם לרבי יהושע, או שמצב כזה מוגדר כאילו אין בשר כלל?

נראה שספקו של רבי שמיי הוא בדיוק הספק שהעלינו: במידה והבשר נחשב כאילו קרב עם זריקת הדם - יועיל רק בשר העומד לאכילת אדם או לאכילת מזבח: קשה להבין מדוע נצטרך לראות את הבשר הנשרף כ'מוקטר' על גבי המזבח - אין צורך להתירו כלל, הוא נשרף! אבל אם נבין שהדרישה לבשר היא רק כדי להעניק לדם אופי כחלק מהבהמה, וצרכים 'שאריות' כלשהן של הבהמה כדי לתת לו אופי זה - אזי סביר שאפילו בשר העומד לשריפה בחוץ יועיל. הירושלמי עצמו נשאר בספק: "ולא שמיע".

סיכום

הפסוק קובע "כי נפש הבשר בדם היא", וכך מוכיחה גם המציאות הנראית לעיניים. על בסיס קביעה זו ניתן להבין כי דם הקרבן מהווה ייצוג של הבהמה כולה התלויה בו. הבנה זו עשויה להסביר מספר דינים המתמקדים בדם במקום שהיה ראוי להתייחס לבהמה כולה, כאשר המרכזי שבהם הוא העובדה שכפרת הבעלים מושגת כבר בזריקת הבעלים. הצענו השלכות הלכתיות נוספות לגישה זו – הדרישה ל'דם הנפש' דווקא, פיגול בשעת זריקה, הרצאת פסול כהרצאת כשה, "אם אין דם אין בשר", ועוד.

במקביל לדיון זה יש לבחון את היחס במנחה בין הקומץ לבין השיריים. הצענו כי יש מקום להצביע על הקבלות מסוימות בהבנת היחסים הללו, כך שגם הקומץ של המנחה מהווה ייצוג-מעט לשיריים המלאים. אמנם פער מסוים קיים בין שתי המערכות: בעוד דם ובשר הם רכיבים נפרדים באופן טבעי, הרי שהחלוקה בין הקומץ לשיריים היא מלאכותית. כפי שהצענו, הבדל זה מהווה בסיס לחילוקים הלכתיים מנוגדים בהבנת ההשלכות שניתן להסיק מן הדם על הקומץ בנוגע לדין "אין קומץ – אין שיריים": הזיקה הטבעית שבין הקומץ לשיריים מהווה יתרון לפי רבי יוסי, ולכן גם אם חסר מן הקומץ השיריים מותרים באכילה, אך לפי ריש לקיש עובדה זו עומדת בעוכריהם של השיריים – התלויים בקומץ ומוגדרים על פיו באופן מוחלט, ובהיעדרו גם הם חסרי משמעות.

